

ТВОРЧА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ Й ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ

Сніжана КУРКІНА (Кіровоград)

В статті розглядаються умови за яких відбувається творча самореалізація студента, майбутнього вчителя художньої культури під час навчання на мистецькому, музично-педагогічному факультеті педагогічного університету. Окрім цього досліджується сутність компетентнісного підходу в сучасній педагогіці, надається визначення понять професійна, стильова компетентність вчителя художньої культури.

В статье рассматриваются условия при которых происходит творческая самореализация студента, будущего учителя художественной культуры во время обучения на факультете искусств, музыкально-педагогическом факультете педагогического университета. Кроме этого исследуется сущность компетентностного подхода в современной педагогике, даётся определения понятий профессиональная, стилевая компетентность учителя художественной культуры.

Ключові слова: художня культура, художній стиль, творчість, творча самореалізація, компетентність, компетентнісний підхід; когнітивна, творча, мотиваційно-ціннісна й діяльнісно-практична компетенції.

Актуальність теми. Постановка проблеми. Сучасна система освіти висуває високі вимоги до вищої школи, яка повинна формувати цілісну систему універсальних знань, умінь, навичок, а також досвід самостійної діяльності й особистої відповідальності майбутніх фахівців. Йдеться про формування й розвиток тих ключових компетенцій, що визначають сучасну якість змісту освіти. Спираючись на досвід роботи вітчизняної вищої школи, досягнення науковців за кордоном, варто зберегти кращі традиції гуманітарної й художньої освіти. Досягти цього можна, насамперед, створенням нової сучасної якості дошкільної, загальної й вищої освіти. У цьому контексті вища освіта ставить своєю метою підготовку кваліфікованого фахівця, такого, що вільно володіє своєю професією, є здатним до ефективній роботі зі спеціальності на рівні світових стандартів, готового до постійного професійного росту, творчої самореалізації, соціальної й професійної мобільності.

Відомо, що досягнення максимальної ефективності освітнього процесу на усіх його щаблях є безпосередньо пов'язаним із особистістю учителя. Розвиваючий ефект сучасних концепцій навчання є побудованим у руслі особистісно-орієнтованої освіти й вимагає від учителя культурологічних, мистецьких дисциплін постійного зростання творчого потенціалу, вдосконалення професійної компетентності.

Відповідно до результатів наших досліджень, створення умов для творчої самореалізації майбутнього вчителя художньої культури сприяє підвищенню ефективності майбутньої педагогічної діяльності, забезпеченню систематичного зростання професійної компетентності. Досягнення даних результатів є можливим у разі дотримання комплексу особистісних і педагогічних умов. Основним джерелом, що ініціює й забезпечує процес творчої самореалізації, формування культурологічної, культурно-естетичної, а зрештою й стильової компетентності майбутнього вчителя художньої культури, є умови практичної, самостійної роботи студента на мистецькому факультеті педагогічного університету протягом усіх років навчання. Зауважимо, що мова йде не лише про якість засвоєння курсу «Художня культура з методикою викладання», йдеться про сукупність спеціально підібраних дисциплін педагогічного, філософського, культурологічного, практично-творчого спрямування, що продовжують, доповнюють своїм змістом одна одну, сприяють формуванню готовності майбутнього педагога до творчої самореалізації у педагогічній діяльності, створюють підвалини для формування комплексу компетенцій учителя художньої культури.

Ідеї компетентнісного підходу, спираючись на культурологічну концепцію, зазвичай є націленими на «...досягнення нового, цілісного освітнього результату, який із самого початку передбачається як варіативно-особистісний, тобто такий, що підбиває підсумок засвоєння змісту освіти й розвитку особистості, яка повністю оволоділа значущим для неї змістом» [4]. Початок ХХІ століття значно актуалізував антропологічні ідеї в освітній галузі, що проголошують «...розуміння людини як творчої істоти, визнанні людської особистості й індивідуальності як самоцінності» [9, с. 35]. Отже, компетентнісний підхід вимагає переосмислення основ традиційної педагогіки, вивчення структурно-змістовних компонентів ключових, загальпредметних і предметних компетенцій сучасного вчителя. Таким чином **метою даної статті** є визначення найбільш оптимальних умов за яких відбувається творча самореалізація студента, майбутнього вчителя художньої культури під час навчання на мистецькому, музично-педагогічному факультеті педагогічного університету. Окрім цього вивчається сутність компетентнісного підходу в сучасній педагогіці, розглядається структура

поняття професійна, стильова компетентність вчителя художньої культури.

У співтоваристві українських, російських науковців активно обговорюються проблеми підвищення кваліфікації вчителів художньої культури, їхніх професійних характеристик, зокрема професійної компетентності (Масол Л.М., Щолокова О.П., Руднева О.С., Медкова Е.С., Олесина Е.Н. та ін.). Нові суспільні запити створюють передумови для зміни стандарту результатів підготовки вчителя, націлюють науковців й педагогів-практиків на визначення змісту ключових, загальнопредметних і предметних компетенцій учителя художньої культури відповідно до новітніх вимог. Сучасними вченими аналізується структура й зміст професійної компетентності вчителя художньої культури, що розглядається як: по-перше, комплекс когнітивних, орієнтаційних, операційних компонентів професійної діяльності, що базується на позитивних ціннісних орієнтирах, забезпечуючи тим самим адекватне й всебічне розуміння феномена культури, а також його трансляцію в освітньому процесі; по-друге, як систему базових компетенцій, у яку входять універсальні (соціальні, особистісні, індивідуальні), професійно-культурологічні (понятійні, методологічні, знакові, естетичні) і педагогічні (навчальні, виховні) [6, с. 36].

Щодо підготовки майбутнього фахівця в галузі художньої культури в університеті, дослідниками визначається естетична компетенція вчителя художньої культури як «комплекс когнітивних, орієнтаційних і операційних компонентів професійної діяльності, що базується на позитивних ціннісних орієнтаціях особистості, дозволяючи їй творчо інтерпретувати художні твори, визначати їхній етико-філософський зміст, використовувати уявлення про культуру в аналізі мистецьких тенденцій» [6, с. 42]. Необхідність уведення у науковий обіг поняття «стильова компетентність учителя художньої культури» пов'язується нами в першу чергу зі специфікою дисципліни «Художня культура», що розуміється як предмет, що з одного боку має філолофсько-світоглядну спрямованість, а з іншого, є предметом, у межах якого вивчаються види, стилі, жанри мистецтва. Як відомо, мистецтво має специфічний спосіб пізнання, що включає в себе синтез пізнавальної (гносеологічної), оцінюючої (аксіологічної), моделюючої (творчої), знакової (семіотичної), комунікативної видів діяльності. Справжня цінність мистецтва визначається єдністю, цілісністю цих компонентів.

Функції мистецтва по відношенню до культури визначаються дослідниками як «дзеркало», «автопортрет культури» у її цілісності й специфічності. У ставленні до людини мистецтво сприяє духовному самовизначенню особистості, зміцнює суспільні зв'язки між людьми. У

навчальному плані загальноосвітніх закладів на сьогодні немає предметів, аналогічних вузівському курсу «Культурологія», здатних синтезувати результати різних галузей наукового знання, створювати картину соціальної реальності тієї чи іншої епохи, але є дисципліна «Художня культура» яка впливає на формування духовності й світогляду. Художній розвиток особистості, зафіксований в кращих зразках художньої творчості, є основою передачі від покоління до покоління загальнолюдських цінностей.

Окрім цього, для вчителя художньої культури є важливим розуміння художнього стилю в якості домінантної, базової категорії сучасної художньої культури. У наукових працях мистецтвознавців, спеціалістів у галузі естетики художній стиль виступає обумовленим концепцією світу у свідомості людей певної епохи, осмислюється ними як системоформуюча категорія, що узагальнює й концентрує принципи функціонування мистецтва у якості генератора і транслятора духовно-ціннісної інформації та ідей, що є необхідними для особистості й суспільства в цілому. Отже, на сучасному етапі розвитку естетичної думки «художній стиль» трактується як універсальне явище культури, а саме поняття «стиль» володіє унікальним евристичним потенціалом у системі гуманітарного знання й повинне знайти в ньому стійкий категоріальний статус. В свою чергу змістовність стилю визначається багатьма факторами: авторська концепція виражається в стилі через естетичне ставлення до внутрішнього світу твору; у стилі автор вступає в діалог із стильовими традиціями й способами емоційно-ціннісного ставлення до світу; у межах стилю композитор, художник, поет спілкується із своєю аудиторією, промовляє до неї.

Найважливішою складовою стильової компетентності вчителя художньої культури є вміння розкривати на уроці змістовну основу стильової семантики, що є нерозривно пов'язаною із системою цінностей, світоглядом певної епохи. У дослідженнях теорії стилю зустрічається думка, що стиль є аналогом емоційно-психологічного сприйняття світу, що утворюється у свідомості людини як один з механізмів поведінки, а стильові напрями й потоки стають інструментами самоідентифікації настроїв суспільства.

Дисципліна «Художня культура» у загальноосвітній школі викладається, у якості обов'язкового, в старших класах. Вчені-психологи відзначають, що саме в цьому віці відбувається активне формування світогляду людини, засвоюється індивідуальна система цінностей і автономної моралі. Провідною функцією світогляду, з точки зору сучасної антропології, є оцінно-орієнтовна функція, «яка є значущою на всіх етапах свідомої діяльності людини. Але особливу роль вона відіграє саме в період морального становлення особистості, визначення

життєвого шляху тощо. На цих етапах, насамперед, і відбувається формування ставлення до навколишнього світу й самого себе» [2, с. 31].

Як показав проведений нами аналіз наукової літератури з теми дослідження, сучасні вчені виділяють таку сутнісну властивість культури, як її здатність концентрувати людський досвід. Більшість з них вказують на соціолізуючу функцію мистецтва, можливість використовувати мистецтво в навчально-виховному процесі загальноосвітнього закладу як засіб індивідуалізації соціального досвіду. Отже, вирішення проблеми мистецтва як засобу передачі соціального досвіду і його індивідуалізації, дозволить глибше розкрити сутність мистецтва. Отже, ще одним прагненням майбутнього вчителя художньої культури повинно стати перетворення мистецтва в засіб духовного розвитку особистості, переборювання споглядальності, примітивного естетизму у ставленні до мистецтва.

Багатьма мистецтвознавцями, психологами відзначається унікальна здатність мистецтва викликати найсильніші емоційні переживання. Наприклад, Л.С. Виготський, А.Н. Леонтьєв, особливістю художнього мислення вважали його емоційність, називаючи його «емоційним мисленням». Емоції людини рухливі, мінливі, вони є особливим психічним процесом і проявляються у вигляді переживань. Осмислення й переживання – це активний компонент практичної діяльності людини й особливий вид діяльності її свідомості, що закріплюється в емоційно-почуттєвому досвіді. Саме мистецтво, на думку А.Н. Леонтьєва, є тим видом людської діяльності, у якому вирішуються завдання відкриття, вираження й комунікації особистісно-значущих змістів. Отже, мистецтво, якщо його розуміти у такому контексті, відбиває й передає не тільки суб'єктивний зміст, але й зміст об'єктивно відображений, залишаючись, у такий спосіб, специфічним видом духовного освоєння соціального досвіду.

Відмінною рисою емоцій, що викликаються в процесі спілкування з мистецтвом, є їхня естетична організованість, цілеспрямованість. Такі емоції характеризуються здатністю не просто відбивати переживання, але, в першу чергу, виражати активне ставлення й естетичну оцінку, відзначаються осмисленням, активною діяльністю уяви, відтворенням змісту. Отже, естетичні емоції повною мірою є стійкими переживаннями, які відіграють духовно-інтегративну роль у цілісному засвоєнні художнього змісту будь-якого мистецького твору. Мистецтво розвивається у взаємодії з іншими сторонами суспільного розвитку, тому під час викладання предмета «Художня культура» в школі важливо витримати своєрідну межу, що застерігає вчителя як від зайвої мистецтвознавчої спрямованості, так і від надмірного заглиблення у філософію й суспільствознавство.

З вищевказаного можна зробити висновок, що дослідження «художнього стилю» припускають його розмежування на спеціальний об'єкт дослідження в мистецтвознавчій науці й звернення до «художнього стилю» як засобу соціалізації з можливістю подальшого формування ціннісних орієнтацій учнів у педагогічній практиці. Художній стиль постає як специфічний прояв ціннісного ставлення людини до світу, способу його сприйняття й інтерпретації, водночас є універсальним і фундаментальним явищем, що торкається глибинних механізмів функціонування мистецтва в людському суспільстві.

Отже, сучасний вчитель художньої культури повинен володіти такими універсальними якостями, що синтезують знання й здібності в галузі музичної, образотворчої, театральної-літературної творчості. Мова йде про таку спеціально-професійну інтегральну компетенцію, що включає в себе когнітивні, мотиваційні, ціннісні й практичні аспекти, які повинні проявлятися в успішних діях педагога під час його викладацької діяльності.

Такою професійно значущою якістю майбутнього вчителя художньої культури повинна стати, на нашу думку, його «стильова компетентність», якщо її розуміти як необхідну складову професійної компетентності. В цьому контексті «стильову компетентність» слід розглядати як системну професійно-особистісну властивість, що включає розуміння стилю як виробленого в системі мистецтва й втіленого в його матеріалі способу ціннісного узагальнення досвіду відносин людини з навколишнім світом, знання стильових концепцій художньої культури, уміння розкривати на уроці змістовну основу стильової семантики, а також включати учнів у діалогічне осягнення культури на основі співвіднесення власного «я» із цінностями світу, відбитими в художніх образах.

Попередньо проведений аналіз компетентнісного підходу в сфері професійної педагогічної освіти дозволяє звернутися до розгляду особливої структури «стильової компетентності вчителя художньої культури», що розглядається нами як спеціальна предметна компетентність, яка включає в себе когнітивну, творчу, мотиваційно-ціннісну й діяльнісно-практичну компетенції.

Отже, **когнітивна компетенція** характеризується:

1. Знанням категорій «стиль», «художній стиль», «художній метод»; «культурні універсалії», «стиль епохи», а також знанням принципів стилеформування відповідно до етапів історичного розвитку художньої культури й мистецтва (по вертикалі) і взаємодії різних видів мистецтва в рамках певної історичної епохи (по горизонталі).

2. Знанням сучасних технологій творчого розвитку особистості й методики викладання предмету «Художня культура».

3. Знанням теоретичних засад культурологічного аналізу творів різних видів мистецтва у межах певної визначеної стильової системи, в котрій художній твір розглядається як носій цінностей, світоглядних установок епохи (що виражено в його ідеї, призначенні, у виборі характерних для даної епохи тем, сюжетів).

Творча компетенція пов'язується нами із специфічним характером самої педагогічної діяльності, з особливостями дисципліни «Художня культура», як предмета Мистецтва, яке є неможливим без творчих проявів. Таким чином творча компетенція майбутнього вчителя цього предмету практично реалізується через сприяння розвитку творчого потенціалу учнів, стимулювання творчого мислення, вимагає володіння сучасними технологіями творчого розвитку.

Мотиваційно-ціннісна компетенція ґрунтується на усвідомленні вчителем художньої культури значущості механізмів функціонування мистецтва в людському соціумі, підведення учнів до естетико-філософських узагальнень явищ мистецтва; наявність високої професійної мотивації формування ставлення до художнього стилю як засобу освоєння учнями цінностей культури, актуалізації її змістів, і, у підсумку, соціалізації й індивідуалізації особистості, що формується, засобами мистецтва.

Діяльнісно-практична компетенція стильової компетентності вчителя художньої культури є пов'язаною, у першу чергу, з уміннями сформувати в школярів правильні художньо-стильові уявлення, створення мотивації до активного пошуку і освоєння в навчальному процесі продуктивних способів формування художньо-стильового мислення, тобто включення учнів в активний діалог із творами мистецтва, прищеплення основ стильового аналізу різних видів мистецтва.

З вищевказаного видно, що стильова компетентність учителя художньої культури розглядається нами як професійно значуща якість, що інтегрує основні завдання, які стоять перед учителем художньої культури у світлі сучасних вимог до фахівця, який працює в педагогічній галузі. Формування такої стильової компетентності вже під час навчання в університеті є запорукою ефективної організації педагогічної діяльності студента у майбутньому, необхідною умовою формування загальнокультурної компетентності учнів, які будуть пізнавати мистецтво й світ під керівництвом вчителя. Окрім цього, нами були визначені три основні параметри, що дозволяють простежити процес становлення професійної, стильової компетентності майбутнього вчителя художньої культури й динаміку його творчого росту в процесі навчальної діяльності у педагогічному вузі. Ними стали:

- розвиток мотиваційної сфери особистості;

- розвиток творчої самостійності;
- розвиток особистісно-індивідуальних якостей.

Виділені параметри дозволили розробити критерії оцінки поставленої нами проблеми. Ними стали:

- інтерес до обраної професії вчителя художньої культури, інших дисциплін культурологічного, мистецького спрямування;
- прагнення до психологічної взаємодії з учнівським колективом;
- здатність проявляти пізнавальну й творчу активність в нових для студента сферах діяльності;
- підвищення творчої працездатності, можливість проявляти творчу ініціативу в навчальній діяльності.

Узагальнивши існуючий у педагогічній науці досвід підготовки вчительських кадрів, дослідивши особливості професійної діяльності вчителя художньої культури, опираючись на виділені критерії, ми визначили ступінь готовності студентів до реалізації творчих завдань, зміст яких розкривається через наступні показники:

- психологічна, емоційна й інтелектуальна готовність до творчої самореалізації в процесі здійснення педагогічної роботи;
- уміння планувати самостійну діяльність;
- володіння прийомами, методами роботи з колективом учнів.

Було встановлено, що дії студентів повинні відповідати характеру поставлених завдань і мають трансформуватися у відповідних навичках. Ще раз підкреслюємо, що однією з найважливіших характеристик творчої самореалізації, що сприяє формуванню професійної, стильової компетентності майбутнього вчителя художньої культури є позитивна творча установка в роботі з учнівським колективом, професійна відповідальність і адекватна самооцінка. Процес опанування предмету «Художня культура» створює сприятливі умови для спільного обговорення різноманітних художньо-творчих завдань, які, зважаючи на специфіку курсу, можуть торкатися літературної, музичної, образотворчої, хореографічної сфери. Саме форми діалогічного спілкування, такі, як творча бесіда, творча дискусія, найбільше органічно виявляють сутність цього процесу.

Метод творчої бесіди застосовується в процесі ознайомлення з мистецьким твором будь-якого жанру. Цей метод розвиває здатність самостійно мислити й висловлювати свої думки в доступній логічній формі в присутності колективу однокурсників, формуючи при цьому навички публічного мовлення й вільного професійного спілкування.

Метод творчої дискусії застосовується, як правило, для визначення структурних елементів твору, що призначається до вивчення й аналізу-інтерпретації, вироблення нових ефективних шляхів роботи. Із цією метою викладач задає колективу студентів запитання, які здатні

стимулювати мислення й творчу активність, наприклад: «Чим би Ви могли довести правильність вибраних автором твору засобів художньої виразності?», «Дайте характеристику епохи у якій було створено даний твір мистецтва?» тощо. Досвід роботи показує, що дискусійна форма спілкування в студентському колективі сприяє розвитку й формуванню самостійності мислення. У результаті творчих дискусій такого типу розгубленість і нерішучість у відповідях зникали, натомість виникала творча ініціатива, що сприяє формуванню й росту самостійності суджень.

В результаті практичних занять, проведення колоквиумів, вікторин, індивідуальних консультацій виявляється рівень творчої активності й професійної, стильової компетентності студентів, майбутніх викладачів художньої культури. **Високий рівень** характеризується творчою активністю студентів в процесі самостійної підготовки, здатністю чітко спланувати свою роботу, прагненням до формування професійної компетентності вчителя в процесі засвоєння усього комплексу дисциплін мистецького, музично-педагогічного факультету. Таких студентів характеризує наявність стійких знань, власної позиції стосовно аналізу, інтерпретації, трактування творів різних мистецьких жанрів і стилів, емоційне сприйняття художньо-образних сторін творів, що вивчаються, самостійність у судженнях тощо.

Середній рівень відрізняється від високого відсутністю самостійності й творчої ініціативи як в процесі засвоєння курсу «Художня культура з методикою викладання», так і загалом у навчальній діяльності. Навички самостійної роботи присутні лише формально. В процесі аналізу образно-значеннєвого змісту мистецьких творів потрібна постійна допомога з боку викладача. Посереднє подання художньої значущості творів, що пропонуються до вивчення, нездатність захопити учнівську аудиторію творчістю. Універсальні, професійно-культурологічні й педагогічні компетенції сформовані на середньому рівні.

Низький рівень характеризується відсутністю готовності до організації творчого процесу на заняттях, нерішучість, страх перед спілкуванням з учнями, невміння зацікавити їх, поставити завдання логічно й адекватно, сформулювати й довести власну думку тощо. Якість вирішення творчих завдань студенти цього рівня, як правило, не пов'язують із розвитком професійної компетентності, формуванням педагогічної майстерності. Окрім цього, цих студентів характеризує відсутність власної позиції щодо тих чи інших мистецьких явищ, процесів, вони нездатні планувати свої дії самостійно, у них відсутня емоційність, ініціатива, культурно-естетична, стильова компетентність не сформована.

Окрім вищевказаного, у межах роботи з аналізу умов, що сприяють формуванню професійної, стильової компетентності й готовності до творчої самореалізації майбутніх учителів художньої культури, нами проводилося анкетування студентів, що тільки-но приступили до педагогічної практики. На запитання «Чи готові Ви до здійснення професійної діяльності вчителя художньої культури в повній мірі?» позитивно відповіли тільки 15% студентів, переважно з числа тих, які навчаються за індивідуальним планом, вже працюють у загальноосвітніх навчальних закладах. Окрім цього з'ясувалося, що в більшості опитаних студентів спілкування з учнівським колективом викликає почуття страху, невпевненості у собі. Результатом цього є загальна загальмованість психологічно-розумового процесу.

Отже, основні компоненти, що становлять готовність до творчої самореалізації студента, сприяють формуванню й виявленню професійної, стильової компетентності, можуть бути розвиненими до необхідного якісного рівня за умови наявності психологічної готовності до здійснення професійної діяльності вчителя. Динаміка даного процесу впевнено простежується в процесі практичної підготовки студентів мистецьких спеціальностей у педагогічному університеті. Зрештою, важливою умовою творчої самореалізації й становлення професійної, стильової компетентності майбутніх викладачів художньої культури є залучення студентів до концертно-виконавської, наукової, громадської діяльності починаючи із першого курсу. Доведено, що концертні виступи, підготовка до конкурсів, конференцій активізують позитивні якості особистості студента. З іншого боку в процесі засвоєння комплексу гуманітарних, психолого-педагогічних, соціально-економічних дисциплін відбувається формування багаторівневої професійної компетентності вчителя художньої культури.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондаренко Е. Н. Воззрения на профессиональные компетенции современного учителя в различных странах мира / Е. Н. Бондаренко // Высшее образование сегодня. - 2009. - № 1. - 42 с.
2. Вершловский С.Г. Общее образование взрослых: Стимулы и мотивы. М.: Педагогика, 1987. - 184 с.
3. Выготский Л. С. Очерки психологии. Проблема эмоций // Собр. соч.: В 6 т. – Т. 6. - М.: Педагогика, 1984. - С. 91-318.
4. Иванова Е. О. Компетентностный подход в соотношении со знаниево-ориентированным и культурологическим. // Интернет-журнал "Эйдос". 2007. 30 сентября. <http://www.eidos.ru/journal/2007/0930-23.htm>.
5. Запесоцкий А.С. Культурология и педагогика: проблемы взаимосвязи. Профессиональное образование. Столица. – 2010. - № 5. - С. 13–14.
6. Киндлер Е.А. Формирование эстетической компетенции будущих учителей культурологии в процессе преподавания философско-культурологических дисциплин: Дис... канд. пед. наук. - Екатеринбург, 2009. - 160 с.

7. Масол Л. М. Підготовка вчителів до поліхудожнього виховання учнів (теоретичні підходи й експериментальний досвід) // Мистецтво та освіта. – 2009. - № 3. – С. 14-20.

8. Масол Л. М. Навчально-тематичний план та освітньо-професійна програма курсів підвищення кваліфікації вчителів художньо-естетичного профілю з мистецтва // Мистецтво та освіта. – 2004. - № 4. – С. 51-55.

9. Слободчиков В.И. Антропологическая перспектива современного образования. - Екатеринбург: Издательский отдел Екатеринбургской епархии - 2009. - 264 с.

10. Щолокова О., Ващенко Л. Світова художня культура. Програма для шкіл різного типу (1-11 кл.) – доповн. і перер. вид. – Київ, 1997. – 48 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Куркіна Сніжана Віталіївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри музично-теоретичних та інструментальних дисциплін Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: удосконалення навчально-виховного процесу у вищій та початковій школі засобами мистецьких дисциплін, історія вітчизняної та зарубіжної педагогіки.